

УКРАЇНЬСЬКА ГУМОРИСТИЧНО-САТИРИЧНА ПОЕЗІЯ ХХ СТОЛІТТЯ: СУЧАСНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Гарачковська Оксана. *XX століття в українській поезії крізь призму сміху*. – К.: Альфа-М, 2015. – 560 с.

Незважаючи на багату історію вітчизняної сміхової культури, комічне в українському письменстві – безмежне поле невивченої проблеми. Упродовж майже двох віків розвитку літературознавства до неї спостерігалася така сама упередженість агеластів (беззастережних прихильників серйозних словесних творів, що заперечували як профанацію їх сміхове відбиття), як і щодо грецької та римської літератур.

Цим зумовлено те, що у вітчизняному літературознавстві категоріям комічного досі приділяли обмаль уваги. Не набула системного висвітлення в науці про письменство й проблема розвитку віршованої сатири й гумору в українському літературному процесі. Між тим головне завдання нашого літературознавства постколоніальної доби – об'єктивне відтворення художньої панорами ХХ століття в усій його повноті та цілісності як єдиного, хоч і вимушено “двоколійного” явища.

Виважене осмислення української сатири та гумору ХХ ст. неможливе без адекватного прочитання творів антитоталітарного спрямування – закономірного і вмотивованого явища духовного життя і спротиву нації. З огляду на сказане, актуальність монографії Оксани Гарачковської не викликає сумніву. У науковій праці на основі розлогого фактичного матеріалу вперше комплексно осмислено жанрово-стильові модифікації української віршованої сатири й гумору ХХ століття, висвітлено теоретичні питання жанрової типології вітчизняної поетичної гумористики, основні етапи її становлення й розвитку.

Монографія чітко структурована. Вона складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на підрозділи, загальних висновків і списку використаних джерел (901 позиція!), зокрема й архівних (письменницький епістолярій, щоденникові записи, рукописи українських митців, що зберігаються в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, у Центральному державному архіві

літератури й мистецтв Росії та в інших установах).

У “Слові до читача” обґрунтовується актуальність літературознавчої праці, мета і завдання роботи. Пояснює авторка й принцип відбору сатиричних творів для розгляду в монографії: дослідницею відбиралися не тільки художні тексти, що сміхом таврують потворність, а й ті, що сповнені “спопеляючим гнівом” – “несмішну сатиру”, зразки якої створили Т. Шевченко та І. Франко (19-20). Таке об'ємне розуміння сатири давало можливість дослідниці включати в коло своєї наукової студії і такі тексти, де невідповідність зовні видимого внутрішній суті явища, здемаскованій письменником, не смішна, а почасти й страшна (поезія Б. Лепкого, П. Карманського, В. Сосюри, Д. Павличка, І. Драча та ін.).

У першому розділі монографії О. Гарачковська кваліфіковано висвітлює дослідницькі стратегії щодо аналізу української сатири та гумористики в літературно-критичному дискурсі; з'ясовує жанрово-стильові доміанти гумористично-сатиричної поезії. Зокрема, вона зупиняється на розлогій характеристиці таких гумористично-сатиричних жанрів поезії, як байка, баєчка, гумореска, фейлетон, памфлет, шарж, усмішка, сатирична афористика, пародія, епіграма, епітафія, послання, поема та ін.

Другий розділ монографії присвячено висвітленню проблеми митця і влади в жанрово-стильовій парадигмі української віршованої сатири й гумору кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.

В окремих підрозділах цього розділу дослідницька увага зосереджена на вивченні інтертекстуальних зв'язків сатиричної поезії М. Вороного із сатирою Т. Шевченка; на характеристиці гумористично-сатиричної спадщини О. Олеся; вивченні природи сміху у творчості Б. Лепкого, В. Самійленка та П. Карманського. У поле зору дослідниці потрапляє також доба “розстріляного відродження”, в українській поезії крізь призму “трагічного сміху”: аналізується жанрова еволюція сатиричної поезії В. Еллана-Блакитного; поетичний сатирик В. Сосюри (зокрема, байка “Осел і Соловей”, епіграми на М. Бажана, академіка І. Білодіда); новаторство Остапа Вишні-сатирика та вплив письменника на становлення віршованої гумористики 1920–1950-х років. В окремому підрозділі проаналізовано також віршовану сатиру й гумор періоду Другої світової війни та післявоєнного десятиліття в українській літературі. Зосібно, авторка розглядає традиції “Листування запорожців з турецьким султаном у творчості українських письменників-фронтовиків, висвітлює сатиричну поезію Л. Первомайського як одного з авторів “Агітаційно-сатиричних вікон”, розглядає колективні сатиричні твори поетів-бійців. Напрочуд цікавим видається мені аналіз колективних поем “Гнат Кудря – партизан”, підписаної псевдонімом “Панько Рудий” (А. Малишко, С. Воскресасенко, А. Шиян) та “Іван Гвоздев на фронті” (О. Твардовський, Б. Палійчук). Дослідниця цілком аргументовано стверджує, що образ кавалериста-козака Івана Гвоздьова, “старшого літературного брата” Василя Тьоркіна, справив значний вплив на створення широко званої “поєми про бійця” О. Твардовського, а не навпаки, як про це говорилося, зокрема, і в академічній “Історії українсько-російських літературних зв'язків” (1987), що побачила світ уже в останні роки існування СРСР.

У третьому розділі монографії – “Антитоталітарне спрямування української віршованої сатири та гумору 60–90-х рр. ХХ століття” – фахово розглянуто еволюцію жанрів епітафії та казки у творчості В. Симоненка; жанр

сатиричної притчі в поезії Д. Павличка; жанр гумористично-сатиричної балади в поезії І. Драча; гротескно-узагальнену картину патологічного світу в сатиричній поезії М. Холодного; жанрові модифікації байки у творчості П. Глазового; сатиричні візії Г. Штоня. Окремий підрозділ містить осмислення української віршованої сатири й гумору у постмодерному дискурсі: висвітлюється деестетизація культурних символів тоталітарної епохи в поезії літературного угруповання “БУ-БА-БУ”; карнавалізація реальності як протест проти манкуртства в поезії неоавангардних угруповань “ЛуГоСад” та “Нова дегенерація”. Осмислюються жанри сатиричного сонета, паліндрома та шахопоезії, а також віршована гумористика для дітей.

Дуже важливо, що розділ містить аналіз побутування сатиричних жанрів та їх жанрово-стилістичних модифікацій у творчості митців, що творили як на теренах материкової України, так і авторів із діаспори (І. Багрянний, І. Качуровський, Д. Нитченко та ін.). І все ж, як на мене, незважаючи на ліміт площі, поетичному сатирикону згаданих письменників із діаспори варто було присвятити окремий підрозділ.

У заключному розділі – “Дискурс сатирично-гумористичної віршованої публіцистики” – Оксана Гарачковська досліджує місце і роль українських часописів (“Шершень”, “Перець”, “Слово і Час”, “Літературний Чернігів”) у становленні вітчизняної гумористики. Гадаю, що такий вибір періодичних видань, на матеріалі яких висвітлюється вітчизняна гумористично-сатирична віршована публіцистика, цілком умотивований. “Шершень” (1906) – це перший український журнал політичної сатири в Російській імперії. Журнал “Перець” – єдиний, по суті, гумористично-сатиричний вітчизняний часопис ХХ ст. “Слово і Час” – єдиний академічний літературознавчий журнал, у якому впродовж тривалого часу висвітлювалися проблеми української гумористики в науковому плані. Зрештою, журнал “Літературний Чернігів” ідентифікує типові вітчизняні часописи, які з'явилися на теренах України уже в новітню добу (1990-ті рр.)

Висновки роботи досить вдало підсумовують результати дослідження. Вони логічно й вмотивовано впливають із цікавого й фахово проаналізованого матеріалу.

Оцінюючи монографію Оксани Гарачковської “XX століття в українській поезії крізь призму сміху” в цілому, варто сказати, що рецензована праця, безсумнівно, буде цікавою для науковців,

учителів, докторантів, аспірантів і студентів – для усіх, хто цікавиться вітчизняною літературою, адже вона не тільки містить ґрунтовні висліди жанрової типології вітчизняної поетичної гумористики та основні етапи її розвитку, а й дає змогу глибше зрозуміти ті процеси, що відбувалися в українському письменстві XX століття.

Отримано 11 серпня 2015 р.

*Галина Мазоха
м. Переяслав-Хмельницький*

